

Social Management of Water Scarcity Crisis and Prevention Strategies for its Economic and Health Consequences: A Case Study of Villages in Khanmirza, Lordegan, and Borujen Counties

Alireza Seifipour^{1*} | Hamid Alavi Vafa²

1- Corresponding Author: M.Sc. in Crisis Management, Imam Hossein Comprehensive University, Tehran, Iran
Shoka9217@gmail.com.

2- Assistant Professor, Department of Crisis Management, Imam Hossein Comprehensive University, Tehran, Iran.

Volume info

Vol. 18
Summer 2026
P.P: 37-62

Article Type

Research Paper

Article History

Received:

2026-05-11

Revised:

2026-07-11

Accepted:

2026-07-23

Published:

2026-08-31

ISSN – E-ISSN

ISSN: 3115-7947
E-ISSN: 3115-7521

Abstract

Water scarcity has become one of the most pressing social, economic, and health challenges in rural areas of Iran. The decline of water resources and increasing pressure on rural livelihoods, beyond reduced production and income, can lead to social tensions, migration, and health issues. Social crisis management and the adoption of preventive strategies based on local capacities and community participation play a crucial role in mitigating these impacts. This study aims to analyze social prevention strategies in managing the water crisis and explain their role in reducing economic and health consequences in the villages of Khanmirza, Lordegan, and Borujen counties. The research employed a qualitative approach using qualitative content analysis. Data were collected through semi-structured interviews with 17 experts and officials involved in water crisis management. Sampling was purposive and continued until theoretical saturation. Data analysis revealed five main categories: social prevention strategies, social capital, local water governance, social resilience, and economic and health consequences. Findings indicate that social prevention strategies—through awareness-raising, public participation, and institutional coordination—strengthen social capital and improve local water governance. The interaction of these factors enhances the social resilience of rural communities, ultimately reducing the economic and health impacts of the water crisis.

Keywords: Water Scarcity, Social Crisis Management, Social Prevention, Social Capital, Local Governance, Social Resilience.

Cite this article: Seifipour Naghneh, Alireza and Alavi Vafa, Hamid. (2026). Social management of the water scarcity crisis and strategies to prevent its economic, social, and health consequences (A case study of villages in Khanmirza, Lordegan, and Borujen counties). *Social Crisis Management*, 18(2), 37-62.

[DOR: 20.1001.1.31157947.1405.18.2.2.8](https://doi.org/10.31157947.1405.18.2.2.8)

Publisher: Imam Hossein University.

© The Author(s).

مدیریت اجتماعی بحران کم‌آبی و راهبردهای پیشگیری از پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و بهداشتی آن

(مطالعه موردی روستاهای شهرستان‌های خانمیرزا، لردگان و بروجن)

علیرضا سیفی پور نقنه^{۱*} | حمید علوی وفا^۲

۱. نویسنده مسئول: کارشناسی ارشد مدیریت بحران، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران. Shoka9217@gmail.com

۲. استادیار، گروه مدیریت بحران دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران.

سال و شماره

سال ۱۸
تابستان ۱۴۰۵
صص: ۶۲-۳۷

نوع مقاله

مقاله پژوهشی

سابقه مقاله

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۲/۲۱
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۴/۲۰
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۵/۰۱
تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۶/۰۹

شابا چاپی و الکترونیکی

شابا چاپی: ۷۹۴۷-۳۱۱۵
الکترونیکی: ۷۵۲۱-۳۱۱۵

چکیده

کم‌آبی در سال‌های اخیر به یکی از مهم‌ترین چالش‌های اجتماعی، اقتصادی و بهداشتی در مناطق روستایی ایران تبدیل شده است. کاهش منابع آب و فشار بر معیشت خانوارهای روستایی، علاوه بر افت تولید و درآمد، می‌تواند به بروز تنش‌های اجتماعی، مهاجرت و آسیب‌های بهداشتی منجر شود. مدیریت اجتماعی بحران و استفاده از راهبردهای پیشگیرانه با تکیه بر ظرفیت‌های محلی، نقشی اساسی در کاهش پیامدهای این پدیده دارد. هدف این پژوهش تحلیل راهبردهای پیشگیری اجتماعی در مدیریت بحران کم‌آبی و تبیین نقش آن‌ها در کاهش پیامدهای اقتصادی و بهداشتی در روستاهای شهرستان‌های خانمیرزا، لردگان و بروجن است. این پژوهش با رویکرد کیفی و روش تحلیل محتوای کیفی انجام شده است. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۱۷ نفر از خبرگان و مسئولان مرتبط گردآوری شد. نمونه‌گیری به‌صورت هدفمند و تا اشباع نظری ادامه یافت. نتایج تحلیل داده‌ها ۵ مقوله اصلی را آشکار کرد: راهبردهای پیشگیری اجتماعی، سرمایه اجتماعی، حکمرانی محلی منابع آب، تاب‌آوری اجتماعی و پیامدهای اقتصادی و بهداشتی. یافته‌ها نشان می‌دهد که راهبردهای پیشگیری اجتماعی از طریق آگاهی‌بخشی، مشارکت مردمی و هماهنگی نهادی، موجب تقویت سرمایه اجتماعی و بهبود حکمرانی محلی آب می‌شود. این عوامل تاب‌آوری اجتماعی جوامع روستایی را افزایش داده و در نهایت به کاهش پیامدهای اقتصادی و بهداشتی بحران کم‌آبی منجر می‌شوند. **کلیدواژه‌ها:** بحران کم‌آبی، مدیریت اجتماعی بحران، پیشگیری اجتماعی، سرمایه اجتماعی، تاب‌آوری اجتماعی.

استناد: سیفی پور نقنه، علیرضا و علوی وفا، حمید. (۱۴۰۵). مدیریت اجتماعی بحران کم‌آبی و راهبردهای پیشگیری از پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و بهداشتی آن (مطالعه موردی روستاهای شهرستان‌های خانمیرزا، لردگان و بروجن). مدیریت بحران‌های اجتماعی، ۱۸(۲)، ۶۲-۳۷.

[DOR: 20.1001.1.31157947.1405.18.2.2.8](https://doi.org/10.1001.1.31157947.1405.18.2.2.8)

ناشر: دانشگاه جام امام حسین (ع). © نویسندگان.

OPEN ACCESS

مقدمه

کم‌آبی در دهه‌های اخیر به یکی از چالش‌های جدی اجتماعی در بسیاری از مناطق جهان، به‌ویژه در کشورهای در معرض خشکسالی‌های مکرر، تبدیل شده است. کاهش منابع آب تجدیدپذیر، رشد جمعیت، افزایش مصرف و تشدید تغییرات اقلیمی فشار فزاینده‌ای بر منابع آبی وارد کرده و پیامدهای اجتماعی، اقتصادی و بهداشتی متعددی را به همراه داشته است. از این رو، مسئله آب دیگر صرفاً یک موضوع فنی یا زیست‌محیطی نیست، بلکه به‌عنوان بحرانی اجتماعی مطرح است که می‌تواند پایداری سکونتگاه‌ها، امنیت معیشتی و سلامت عمومی را تحت تأثیر قرار دهد (زندحسامی و فرهادی، ۱۳۹۶: ۳۱۶). ایران به دلیل قرارگیری در اقلیم خشک و نیمه‌خشک طی سال‌های اخیر با کاهش نزولات جوی، افت سطح آب‌های زیرزمینی و محدودیت منابع آبی مواجه بوده است. این وضعیت در مناطق روستایی که معیشت آنها به کشاورزی و دامداری وابسته است، نمود بیشتری دارد. روستاهای شهرستان‌های خانمیرزا، لردگان و بروجن در استان چهارمحال و بختیاری از جمله مناطقی هستند که وابستگی بالای معیشتی به منابع آب و محدودیت فرصت‌های شغلی جایگزین، آنها را در برابر کم‌آبی آسیب‌پذیرتر کرده است. تداوم این وضعیت می‌تواند پیامدهایی مانند کاهش تولیدات کشاورزی، افزایش هزینه‌های تأمین آب، گسترش فقر، مشکلات بهداشتی ناشی از کاهش دسترسی به آب سالم و افزایش مهاجرت‌های ناخواسته را به دنبال داشته باشد. در چنین شرایطی، مدیریت اجتماعی بحران کم‌آبی و به‌ویژه رویکردهای پیشگیرانه اهمیت می‌یابد. این رویکرد با تأکید بر مشارکت جامعه محلی، تقویت سرمایه اجتماعی، ارتقای آگاهی عمومی و بهبود حکمرانی محلی آب می‌تواند در کاهش آسیب‌پذیری و افزایش تاب‌آوری جوامع روستایی مؤثر باشد. در سال‌های اخیر نیز اقداماتی از سوی نهادهای محلی، دستگاه‌های دولتی و گروه‌های مردمی برای مدیریت کم‌آبی در برخی روستاهای مناطق مورد مطالعه انجام شده است که بررسی و تحلیل آنها می‌تواند به شناسایی راهبردهای مؤثر پیشگیری اجتماعی کمک کند. بر این اساس، پژوهش حاضر با هدف تحلیل راهبردهای پیشگیری در مدیریت اجتماعی بحران کم‌آبی در روستاهای شهرستان‌های خانمیرزا، لردگان و بروجن انجام شده است. این مطالعه می‌کوشد با بررسی تعاملات اجتماعی، ظرفیت‌های محلی و نقش نهادهای رسمی و غیررسمی در مدیریت آب، ابعاد مدیریت اجتماعی بحران و تأثیر آن بر کاهش پیامدهای

اقتصادی و بهداشتی را تبیین کند. نتایج این پژوهش می تواند در تدوین برنامه های پیشگیرانه و تقویت تاب آوری اجتماعی در مواجهه با بحران کم آبی مورد استفاده قرار گیرد.

تعاریف و ادبیات پژوهش

۱. مفهوم بحران (از منظر اجتماعی - سازمانی):

در ادبیات مدیریت بحران، بحران فراتر از یک رویداد طبیعی، به عنوان «لحظه ای بحرانی» تعریف می شود که در آن ساختارهای عادی اجتماعی و سازمانی دچار اختلال جدی شده و ظرفیت های معمول برای مدیریت وضعیت پاسخگو نیستند (زاینده رودی، ۱۳۹۶: ۴۵). مطالعات نشان می دهند که بحران ها زمانی «اجتماعی» نامیده می شوند که منجر به فروپاشی اعتماد عمومی، گسست روابط اجتماعی و اختلال در نظم عمومی گردند (کاپلان و گارفینکل، ۲۰۰۵: ۱۲؛ رضوانی و همکاران، ۱۳۹۹: ۷۸). بنابراین، بحران کم آبی صرفاً یک کمبود فیزیکی آب نیست، بلکه وضعیتی است که در آن مدیریت شرایط با منابع معمول امکان پذیر نبوده و نیازمند تصمیم گیری های فوری و هماهنگی نهادی برای جلوگیری از فروپاشی اجتماعی است (جلالی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۱۲).

۲. مدیریت بحران و رویکرد پیشگیرانه:

مدیریت بحران مجموعه ای از فرایندهای سیستماتیک برای پیشگیری، آمادگی، مقابله و بازسازی است. مرور مطالعات کلیدی (مانند پژوهش های فردین و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۳؛ سازمان ملل متحد، ۲۰۱۵: ۸) نشان می دهد که پارادایم جدید مدیریت بحران، حرکت از «واکنش محوری» به «پیشگیری محوری» است. در این رویکرد، پیشگیری شامل شناسایی عوامل خطر، کاهش آسیب پذیری ها و تقویت ظرفیت های بازساختی جامعه است. مؤلفه های اساسی مدیریت مؤثر بحران در این مطالعات شامل «مشارکت ذی نفعان»، «همکاری میان بخشی» و «تقویت سرمایه اجتماعی» عنوان شده اند (رجبی فرجاد و همکاران، ۱۳۹۳: ۵۶؛ بولینگر، ۲۰۰۶: ۳۴). پژوهش ها تأکید دارند که بدون تقویت سرمایه اجتماعی، راهبردهای فنی مدیریت بحران کارایی لازم را نخواهند داشت.

۳. پیشگیری از بحران به عنوان راهبرد اجتماعی:

پیشگیری از بحران در ادبیات تخصصی، به سیاست‌ها و راهبردهایی اطلاق می‌شود که با هدف کاهش احتمال وقوع یا محدودسازی پیامدهای آن تدوین می‌گردند. مطالعات نشان می‌دهند که پیشگیری موثر نیازمند «توانمندسازی جامعه محلی»، «ارتقای آگاهی عمومی» و «بهبود حکمرانی محلی» است (آمبرست و همکاران، ۲۰۱۳: ۸۹). در حوزه منابع آب، اقدامات پیشگیرانه شامل اصلاح الگوی مصرف، آموزش‌های مشارکتی و توسعه سازوکارهای تصمیم‌گیری مشارکتی است که نقش حیاتی در کاهش آسیب‌پذیری جوامع روستایی ایفا می‌کنند (خسروی‌پور و سلیمانی هارونی، ۱۳۹۹: ۱۴۵).

۴. بحران اجتماعی کم‌آبی: تعریف و ابعاد:

کم‌آبی زمانی به «بحران اجتماعی» تبدیل می‌شود که کاهش دسترسی به منابع آب، پیامدهایی فراتر از خشکسالی کشاورزی داشته باشد؛ از جمله: افزایش فقر، مهاجرت‌های اجباری، تنش‌های اجتماعی، گسترش بزهکاری و اختلال در ساختار خانواده (رضایان و رضایان، ۱۳۹۵: ۳۴؛ گزارش کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، ۲۰۲۰: ۱۵). ادبیات پژوهش تأکید دارد که آب یک کالای اجتماعی-فرهنگی است و مدیریت آن نباید صرفاً فنی باشد. مطالعات نشان می‌دهند که فقر آبی منجر به نابرابری‌های اجتماعی و کاهش تاب‌آوری جامعه می‌شود (آرمیتاج، ۲۰۰۸: ۲۱۰). بنابراین، مدیریت بحران کم‌آبی نیازمند رویکردی یکپارچه است که ابعاد اقتصادی، بهداشتی، روانی و نهادی را در کنار هم در نظر بگیرد (خسروی‌پور و همکاران، ۱۴۰۰: ۶۷).

مبانی نظری

با توجه به ماهیت چندبعدی بحران کم‌آبی در مناطق روستایی و تمرکز این پژوهش بر پیامدهای اقتصادی و بهداشتی آن، چارچوب نظری تحقیق بر تلفیق سه رویکرد مکمل استوار است: نظریه تاب‌آوری اجتماعی، نظریه سرمایه اجتماعی و نظریه حکمرانی منابع مشترک (استروم). این سه رویکرد، به صورت پیوسته و تعاملی، سازوکار اجتماعی مدیریت و پیشگیری از بحران کم‌آبی را تبیین می‌کنند.

۱. نظریه تاب آوری اجتماعی

تاب آوری اجتماعی به توانایی یک جامعه در پیش بینی، جذب، سازگاری و بازیابی در برابر شرایط بحرانی اشاره دارد. در این رویکرد، بحران نه صرفاً یک رویداد مخرب، بلکه آزمونی برای سنجش ظرفیت های ساختاری، نهادی و اجتماعی جامعه محسوب می شود. جوامعی که از انسجام اجتماعی، شبکه های حمایتی، اعتماد متقابل و ظرفیت سازماندهی جمعی بالاتری برخوردارند، توان بیشتری برای کاهش آثار اقتصادی و بهداشتی بحران ها دارند. در زمینه کم آبی، تاب آوری اجتماعی به معنای توانایی روستاها در سازگاری با کاهش منابع آب، اصلاح الگوهای مصرف، تنوع بخشی به منابع معیشتی، حفظ انسجام اجتماعی و صیانت از سلامت عمومی در شرایط محدودیت منابع است (اکبری و همکاران، ۱۳۹۷). بر این اساس، هرگونه تقویت ظرفیت های پیشگیرانه و اجتماعی می تواند سطح تاب آوری را افزایش داده و شدت پیامدهای اقتصادی و بهداشتی بحران را کاهش دهد. در این پژوهش، تاب آوری اجتماعی به عنوان متغیر میانی و نتیجه تقویت سازوکارهای اجتماعی در نظر گرفته می شود.

۲. نظریه سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی به شبکه های ارتباطی، اعتماد متقابل، هنجارهای مشارکتی و همکاری های جمعی در یک جامعه اشاره دارد (توسلی و موسوی، ۱۳۸۴). پاتنام سرمایه اجتماعی را عامل کلیدی در حل مسائل جمعی و ارتقای کارآمدی نهادهای محلی می داند (پاتنام، ۱۹۹۳). از این منظر، جوامعی که دارای سطح بالاتری از اعتماد، همبستگی و مشارکت هستند، در مواجهه با چالش های جمعی عملکرد مؤثرتری دارند. بحران کم آبی نمونه ای از یک مسئله اقدام جمعی است؛ زیرا بهره برداری پایدار از منابع آب مستلزم همکاری میان ذینفعان است. در غیاب اعتماد و هنجارهای مشارکتی، رقابت بر سر منابع محدود می تواند به تعارض و تنش اجتماعی منجر شود. در مقابل، وجود سرمایه اجتماعی بالا می تواند همکاری در توزیع عادلانه آب را تسهیل کند، از بروز تعارضات محلی جلوگیری نماید، ظرفیت حل مسئله جمعی را افزایش دهد و آثار منفی اقتصادی و بهداشتی بحران را کاهش دهد. در این پژوهش، سرمایه اجتماعی به عنوان یکی از سازوکارهای کلیدی تقویت تاب آوری اجتماعی و مدیریت پیشگیرانه بحران در نظر گرفته می شود.

۳. نظریه حکمرانی منابع مشترک

نظریه حکمرانی منابع مشترک که توسط الینور استروم توسعه یافته است، نشان می‌دهد منابع طبیعی مشترک مانند آب، در صورت وجود قواعد محلی شفاف، مشارکت ذینفعان، نظارت اجتماعی و سازوکارهای حل تعارض می‌توانند به صورت پایدار مدیریت شوند (استروم، ۱۳۸۹). برخلاف دیدگاه «تراژدی منابع مشترک» که بهره‌برداری بی‌رویه را اجتناب‌ناپذیر می‌داند، استروم تأکید می‌کند که جوامع محلی قادرند از طریق تنظیم قواعد بومی و نهادهای خودتنظیم‌گر، از منابع مشترک حفاظت کنند. در مناطق روستایی مورد مطالعه، منابع آب زیرزمینی و سطحی ماهیتی مشترک دارند. کیفیت حکمرانی محلی، میزان شفافیت در تخصیص منابع، مشارکت بهره‌برداران و وجود سازوکارهای نظارتی، نقش تعیین‌کننده‌ای در پیشگیری از تبدیل کم‌آبی به بحران اجتماعی دارد. ضعف در حکمرانی محلی می‌تواند به بی‌اعتمادی، نابرابری در دسترسی و تشدید پیامدهای اقتصادی و بهداشتی منجر شود.

جمع‌بندی و انسجام نظری:

تلفیق این سه رویکرد نظری امکان تبیین سازوکار اجتماعی مدیریت بحران کم‌آبی را فراهم می‌کند. در این چارچوب راهبردهای پیشگیری اجتماعی (آموزش، توانمندسازی، مشارکت محلی، تنظیم قواعد بومی)، موجب تقویت سرمایه اجتماعی و بهبود حکمرانی محلی منابع آب می‌شوند، که این امر به افزایش تاب‌آوری اجتماعی روستاها منجر می‌گردد و در نهایت، شدت پیامدهای اقتصادی و بهداشتی بحران کم‌آبی کاهش می‌یابد. بدین ترتیب، پیشگیری اجتماعی نه تنها یک اقدام مدیریتی، بلکه سازوکاری نهادی-اجتماعی برای ارتقای ظرفیت سازگاری و کاهش آسیب‌پذیری جوامع روستایی محسوب می‌شود. این چارچوب نظری مبنای طراحی مدل مفهومی پژوهش حاضر و تحلیل داده‌های کیفی گردآوری‌شده از خبرگان و مسئولان محلی قرار گرفته است.

پیشینه پژوهش

جدول ۱. پیشینه پژوهش

ردیف	نویسنده/نویسندگان	سال	موضوع/عنوان کلی پژوهش	مهم ترین یافته ها	نسبت با پژوهش حاضر
۱	مرادی و قاسمی	۱۴۰۳	مقایسه پیامدهای بحران آب در سه استان غربی	رنج چهارمحال و بختیاری از شدیدترین پیامدها؛ تاثیر ضعف سرمایه اجتماعی و سیاست های مرکزگرا	تأکید بر اهمیت سیاست گذاری منطقه محور و بازسازی اعتماد عمومی
۲	نادری و سهرابی	۱۴۰۳	بحران آب و فرهنگ بومی	بحران آب و سیاست های فنی نگر موجب تضعیف فرهنگ بومی، فرسایش هویت جمعی و بیگانگی اجتماعی	بحران آب فقط مسئله فنی نبوده و داشتن ابعاد اجتماعی - فرهنگی
۳	سعیدی و صادقی ده چشمه	۱۴۰۲	آینده پژوهی پیامدهای اجتماعی و امنیتی بحران آب در چهارمحال و بختیاری.	فقدان حکمرانی مشارکتی، تبعیض منطقه ای و کاهش سرمایه اجتماعی منجر به ناآرامی اجتماعی	تأکید بر نقش سرمایه اجتماعی و حکمرانی مشارکتی و همسو با بعد اجتماعی پژوهش حاضر
۴	علی بی و کرمی	۱۴۰۲	تأثیر طرح های انتقال آب بر بحران اجتماعی در خانمیرزا، لردگان و بروجن	بدون مشارکت محلی اجرای طرح ها موجب بی اعتمادی، احساس محرومیت و نارضایتی عمومی	تأیید اهمیت مشارکت محلی و حکمرانی محلی آب را برای پژوهش حاضر

جدول ۱. پیشینه پژوهش

ردیف	نویسنده/نویسندگان	سال	موضوع/عنوان کلی پژوهش	مهم‌ترین یافته‌ها	نسبت با پژوهش حاضر
۵	رضایی و طاهری	۱۴۰۲	تأثیر بحران آب بر سلامت روانی مردم	بحران آب باعث اضطراب، افسردگی، کاهش تاب‌آوری و احساس بی‌پناهی، به‌ویژه در کشاورزان، زنان و جوانان	هم‌راستا با بعد بهداشتی و روانی پژوهش حاضر
۶	رستمی و احمدی	۱۴۰۱	تأثیر بحران آب بر معیشت روستایی و مهاجرت	بحران آب موجب تضعیف معیشت، افزایش مهاجرت و فروپاشی برخی ساختارهای اجتماعی	ارتباط مستقیم با بعد اقتصادی و اجتماعی پژوهش حاضر
۷	حیدری و رجبی	۱۴۰۱	بحران آب و پیامدهای اقتصادی	از پیامدهای اصلی، کاهش تولید، کشاورزی و دامداری، بیکاری، افت درآمد، کاهش ارزش زمین و ناامنی اقتصادی	ارتباط مستقیم با بعد اقتصادی پژوهش حاضر
۸	علیزاده و همکاران	۱۳۸۷	تحلیل خشکسالی‌های میان‌مدت و کوتاه‌مدت	نشان دادن حساسیت منطقه به خشکسالی و اهمیت پایش آن	عمدتاً اقلیمی - فنی
۹	سمیعی مسعود و همکاران	۱۳۸۶	شدت و تداوم خشکسالی هیدرولوژیک	مطرح شدن روش‌های آماری برای تعیین شدت خشکسالی و اهمیت مدیریت آب	بیشتر متمرکز بر بعد هیدرولوژیک
۱۰	فرج‌زاده منوچهر	۱۳۸۴	خشکسالی و ضرورت مطالعه اثرات آن	از مهم‌ترین بلاهای طبیعی خشکسالی و ضرورت مطالعه اثرات	بعد اجتماعی - اقتصادی - بهداشتی

جدول ۱. پیشینه پژوهش

ردیف	نویسنده/نویسندگان	سال	موضوع/عنوان کلی پژوهش	مهم ترین یافته ها	نسبت با پژوهش حاضر
				آن	
۱۱	ابراهیم زاده و همکاران	۱۳۸۰	بحران خشکسالی در سیستان و راهکارهای تعدیل آن	برجسته شدن نقش زیرساخت های آبی در کاهش بحران آب شرب	بیشتر فنی و مدیریتی و تفاوت با پژوهش حاضر از حیث رویکرد اجتماعی
۱۲	جبر	۲۰۲۳	تحلیل و پیش بینی خشکسالی هواشناسی	تأکید بر پیش بینی خشکسالی و تحلیل روندها	بیشتر فنی - اقلیمی
۱۳	پاتل	۲۰۲۰	بحران جهانی آب و توسعه اقتصادی	آب منبعی حیاتی برای توسعه اقتصادی، سلامت، کمبود و آلودگی آب ناشی از بهره برداری نامناسب انسانی	مبنایی مناسب برای پیوند بحران آب با اقتصاد و سلامت
۱۴	سوهاردیمن	۲۰۱۷	تغییرات کمی و کیفی منابع آب در آسیا	فشار بر منابع آب با تشدید کردن رشد جمعیت، شهرنشینی و صنعتی شدن	فراهم نمودن زمینه بین المللی مناسب برای تحلیل بحران آب
۱۵	گزارش های سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد	۲۰۱۱	دگرسانی منابع آب و پیامدهای آن	کاهش دادن منابع آب با برداشت بی رویه، سدسازی، آلودگی و تغییرات زیست محیطی کیفیت و کاربری	پیوند آب، سلامت و بهره برداری انسانی
۱۶	مانتا	۲۰۰۹	آب و رفاه جمعی	پیوند حل مسئله آب با رفاه و آسایش جمعی	زمینه نظری کلان
۱۷	سرویاستاو	۲۰۰۸	چالش های کمی و کیفی آب در	تبدیل نمودن بحران آب به چالشی جدی، افزایش	تأکید بر زمینه ساختاری و کلان

جدول ۱. پیشینه پژوهش

ردیف	نویسنده/نویسندگان	سال	موضوع/عنوان کلی پژوهش	مهم‌ترین یافته‌ها	نسبت با پژوهش حاضر
			کشورهای در حال توسعه	تقاضا و فشار جمعیتی	بحران آب
۱۸	مارکو	۱۹۹۶	جمعیت، غذا و تنش آبی	عامل اصلی تشدید تنش آبی، رشد جمعیت و مصرف بالای کشاورزی	پیوند با بعد معیشتی و اقتصادی بحران آب

بررسی پیشینه نشان می‌دهد که مطالعات داخلی بحران آب را از جنبه‌های مختلفی همچون پیامدهای اجتماعی، اقتصادی، روانی و فرهنگی بررسی کرده‌اند و عواملی مانند ضعف حکمرانی مشارکتی، کاهش سرمایه اجتماعی، افت معیشت روستایی و افزایش مهاجرت را از پیامدهای مهم آن دانسته‌اند. برخی پژوهش‌ها نیز به آثار روانی و بهداشتی بحران آب و برخی دیگر به ابعاد فرهنگی و هویتی آن پرداخته‌اند. در مطالعات خارجی بیشتر بر ابعاد کلان بحران آب، فشار جمعیتی، کاهش کمیت و کیفیت منابع آب و تأثیر آن بر توسعه اقتصادی و سلامت عمومی تأکید شده است. با وجود این، در ادبیات موجود چند خلأ مشاهده می‌شود: نخست آنکه بسیاری از پژوهش‌ها هر یک تنها بر یکی از ابعاد بحران آب تمرکز داشته و کمتر مطالعه‌ای پیوند میان راهبردهای پیشگیری، مدیریت اجتماعی بحران و پیامدهای اقتصادی و بهداشتی را به صورت یکپارچه بررسی کرده است. دوم آنکه نقش سازوکارهای محلی مانند مشارکت مردمی، سرمایه اجتماعی و حکمرانی منابع آب کمتر در قالب یک چارچوب تحلیلی منسجم مورد توجه قرار گرفته است. سوم آنکه در محدوده روستاهای شهرستان‌های خانمیرزا، لردگان و بروجن پژوهشی که به طور هم‌زمان بر پیشگیری از بحران اجتماعی کم‌آبی و پیامدهای اقتصادی و بهداشتی آن تمرکز داشته باشد، کمتر مشاهده می‌شود. بر این اساس، پژوهش حاضر با رویکردی اجتماعی و منطقه‌محور درصدد پوشش این خلأ پژوهشی است.

روش تحقیق

این پژوهش با رویکرد کیفی و به روش تحلیل محتوای کیفی انجام شده است. تحلیل محتوا، به عنوان یکی از روش های معتبر پژوهش های کیفی، امکان شناسایی، تفسیر و سازمان دهی الگوهای معنادار نهفته در داده های متنی را فراهم می سازد و برای بررسی مسائل چندبعدی و پیچیده اجتماعی، همچون بحران اجتماعی کم آبی، روشی مناسب و انعطاف پذیر به شمار می رود. استفاده از این رویکرد به پژوهشگر اجازه می دهد تا از طریق استنباط مفاهیم و مقوله ها، فرآیندهای اجتماعی و سازوکارهای پیشگیرانه را در بستر واقعی زندگی روستایی تبیین کند. فرآیند تحلیل بر اساس مدل استاندارد گرانهایم و لاندمن (۲۰۰۴) انجام پذیرفت که شامل خوانش عمیق متن، استخراج واحدهای معنایی و طبقه بندی کدها بود تا از سطح توصیف فراتر رفته و به تحلیل عمیق ابعاد اجتماعی بحران دست یابد.

جامعه آماری و نمونه گیری:

داده های پژوهش از طریق مصاحبه های نیمه ساختاریافته با ۱۷ نفر از خبرگان و ذی نفعان کلیدی مدیریت بحران کم آبی گردآوری شده است. جامعه آماری شامل افراد با سابقه فعالیت حداقل ۵ سال در حوزه های مرتبط با آب، مدیریت بحران و توسعه روستایی در مناطق بحرانی شهرستان های خانمیرزا، لردگان و بروجن) بوده اند. نمونه گیری به روش هدفمند و با استراتژی «نمونه گیری لایه ای اطلاعات محور» انجام گرفت تا ابعاد مختلف بحران (امنیتی، اجرایی، علمی و اجتماعی) پوشش داده شود.

برای اطمینان از تنوع دیدگاه ها و رفع سوگیری های احتمالی، مشارکت کنندگان در ۵ گروه تخصصی دسته بندی شدند. معیارهای انتخاب هر گروه و تعداد آن ها به شرح زیر است:

مسئولان ستادهای مدیریت بحران (سطح کلان): شامل مدیران ستاد مدیریت بحران استان و شهرستان. تعداد: ۳ نفر. معیار انتخاب: داشتن تجربه در تدوین سیاست های کلان پیشگیری و تصمیم گیری در شرایط بحرانی.

فرماندهان نظامی و انتظامی (سطح امنیت و نظم): شامل فرماندهان سپاه و نیروی انتظامی فعال در مأموریت های آبرسانی و حفظ نظم اجتماعی. تعداد: ۳ نفر. معیار انتخاب: تجربه عملیاتی در مدیریت تعارضات ناشی از کم آبی و حفظ امنیت جوامع روستایی.

مدیران اجرایی و فنی آب (سطح اجرا): شامل مدیران شرکت‌های آب و فاضلاب و فرمانداران مناطق بحرانی. تعداد: ۴ نفر. معیار انتخاب: تسلط بر چالش‌های توزیع آب، زیرساخت‌های آبرسانی و مدیریت بحران در سطح محلی.

اساتید و متخصصان دانشگاهی (سطح نظری): شامل اساتید علوم اجتماعی، مدیریت و منابع آب. تعداد: ۳ نفر. معیار انتخاب: تخصص در حوزه جامعه‌شناسی بحران، مدیریت اجتماعی یا منابع آب و داشتن پژوهش‌های مرتبط.

فعالان میدانی و دهیاران (سطح جامعه محلی): شامل دهیاران، فعالان محلی و مدیران روستاهای تحت تأثیر. تعداد: ۴ نفر. معیار انتخاب: تجربه زیسته مستقیم در مواجهه با پیامدهای اجتماعی بحران و مشارکت در پروژه‌های محلی.

مصاحبه‌ها در بازه زمانی ۱۴۰۱ تا ۱۴۰۴ انجام شد. فرآیند نمونه‌گیری تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت؛ به‌طوری که در مصاحبه‌های پایانی (از مصاحبه دوازدهم به بعد)، داده‌های جدیدی مبنی بر ایجاد مقوله‌های مفهومی تازه مشاهده نشد و کدهای استخراج‌شده تکرار و تثبیت شدند. این ترکیب ناهمگن اما هدفمند، امکان تبیین جامع ابعاد اجتماعی، امنیتی و اقتصادی بحران کم‌آبی را فراهم آورد.

گردآوری و تحلیل داده‌ها:

پس از گردآوری داده‌ها، کلیه مصاحبه‌ها به‌طور کامل پیاده‌سازی و بازخوانی چندمرحله‌ای شدند. فرایند تحلیل داده‌ها بر اساس مراحل تحلیل محتوای کیفی (گرانهایم و لاندمن) انجام گرفت که به ترتیب شامل موارد زیر بود: استخراج کدهای اولیه از داده‌های خام مصاحبه‌ها؛ گروه‌بندی کدهای مشابه در قالب مفاهیم معنادار (با رعایت نسبت مناسب کد به مفهوم)؛ سازمان‌دهی مفاهیم در چارچوب مقوله‌های فرعی؛ تلفیق و یکپارچه‌سازی مقوله‌های فرعی در قالب پنج مقوله اصلی پژوهش شامل:

۱- راهبردهای پیشگیری اجتماعی،

۲- سرمایه اجتماعی،

۳- حکمرانی محلی،

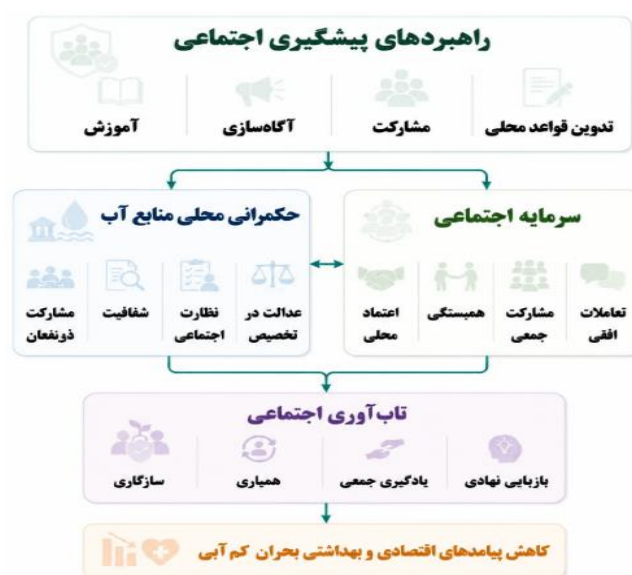
۴- تاب‌آوری اجتماعی،

۵- پیامدهای اقتصادی و بهداشتی بحران کم آبی.

برای اطمینان از روایی یافته‌ها، مثلث‌سازی داده‌ها با استناد به منابع رسمی مشخص از جمله «گزارش‌های سالانه ستاد مدیریت بحران استان چهارمحال و بختیاری»، «اسناد بالادستی برنامه توسعه روستایی» و «مستندات اجرایی شرکت‌های آب و فاضلاب منطقه‌ای» انجام شد تا صحت داده‌های مصاحبه با واقعیت‌های ثبت‌شده تطبیق یابد. همچنین اعتبارسنجی مضاعف و بازبینی مشارکت‌کنندگان صورت گرفت. این مقوله‌های اصلی، مبنای شکل‌گیری و اعتبارسنجی مدل مفهومی پژوهش قرار گرفتند.

مراحل تحلیل شامل: پیاده‌سازی، کدگذاری اولیه، استخراج مفاهیم، مقوله‌های فرعی، مقوله‌های اصلی و طراحی الگوی مفهومی بود که این چارچوب، پاسخگوی نیازهای مجله مدیریت بحران‌های اجتماعی در واکاوی ابعاد اجتماعی بحران است.

مدل مفهومی پژوهش

شکل ۱. مدل مفهومی تحقیق بر اساس مدل نوریس و همکاران (۲۰۰۸)

با توجه به چارچوب نظری مبتنی بر سه رهیافت «تاب‌آوری اجتماعی»، «سرمایه اجتماعی» و «حکمرانی منابع مشترک»، مدل مفهومی این پژوهش بر پایه رابطه علی میان راهبردهای پیشگیری اجتماعی و کاهش پیامدهای اقتصادی و بهداشتی بحران کم‌آبی طراحی شده است. در این الگو، راهبردهای پیشگیری اجتماعی (شامل آموزش عمومی، آگاه‌سازی، مشارکت مردم و تدوین قواعد بومی مصرف آب) به عنوان نقطه آغازین مدل عمل می‌کند. اجرای مؤثر این راهبردها منجر به تقویت سرمایه اجتماعی (اعتماد، همکاری، مشارکت و همبستگی محلی) و بهبود کیفیت حکمرانی محلی منابع آب (مشارکت ذینفعان، شفافیت تصمیم‌گیری و نظارت جمعی) می‌شود. تقویت سرمایه اجتماعی و حکمرانی محلی، بستر لازم برای افزایش تاب‌آوری اجتماعی جوامع روستایی را فراهم می‌سازد؛ یعنی جوامع توانمندتر در سازگاری با شرایط خشکسالی، تنوع‌بخشی معیشت و حفظ سلامت اجتماعی عمل می‌کنند. در نهایت، افزایش تاب‌آوری اجتماعی منجر به کاهش شدت پیامدهای اقتصادی و بهداشتی بحران کم‌آبی می‌شود. بر این اساس، مدل مفهومی پژوهش، زنجیره‌ای از روابط میان پنج مقوله اصلی را به تصویر می‌کشد:

راهبردهای پیشگیری اجتماعی ← سرمایه اجتماعی / حکمرانی محلی ← تاب‌آوری اجتماعی
← کاهش پیامدهای اقتصادی و بهداشتی

تعریف ابعاد و مؤلفه‌های مدل :

جدول ۲. تعریف ابعاد و مؤلفه‌های مدل

سطح	مقوله (بعداصلی)	مؤلفه های کلیدی	نقش در مدل
۱	راهبردهای پیشگیری اجتماعی	آموزش، آگاه‌سازی، مشارکت، تدوین قواعد محلی	متغیر آغازین (علی)
۲	سرمایه اجتماعی	اعتماد محلی، همبستگی، مشارکت جمعی، تعاملات افقی	واسطه تقویت‌کننده اجتماعی
۳	حکمرانی محلی منابع آب	مشارکت ذینفعان، شفافیت، نظارت اجتماعی، عدالت در تخصیص	واسطه نهادی - مدیریتی
۴	تاب‌آوری اجتماعی	سازگاری، همیاری، یادگیری جمعی، بازیابی نهادی	متغیر میانجی اصلی
۵	پیامدهای اقتصادی و بهداشتی	کاهش درآمد، مهاجرت، تنش‌های سلامت، اضطراب و بیماری‌ها	متغیر نتیجه‌ای (وابسته)

توضیح رابطه میان متغیرها: راهبردهای پیشگیری اجتماعی به عنوان عامل محرک، بستر توسعه ارتباط میان مردم و نهادهای محلی را فراهم می کند. سرمایه اجتماعی حاصل این فرایند است و به تقویت همکاری در مدیریت منابع منجر می شود. حکمرانی محلی مؤثر در تعامل با سرمایه اجتماعی، موجب افزایش کارآمدی تصمیم گیری های جمعی و نظارت محلی بر منابع می شود. این دو عامل (سرمایه اجتماعی و حکمرانی محلی) با یکدیگر تاب آوری اجتماعی را تقویت می کنند. افزایش تاب آوری اجتماعی نیز در نهایت سبب کاهش پیامدهای اقتصادی (کاهش معیشت، بیکاری، مهاجرت) و پیامدهای بهداشتی (اضطراب، بیماری، کاهش سلامت عمومی) می شود. کدگذاری تحلیل محتوا:

استخراج کدها، مفاهیم، مقوله های فرعی و اصلی پژوهش

جدول ۳. کدگذاری تحلیل محتوا

ردیف	کد اولیه	مفهوم	مقوله فرعی	مقوله اصلی
۱	آموزش روستاییان درباره مصرف بهینه آب	آگاهی بخشی عمومی	ارتقای آگاهی اجتماعی	راهبردهای پیشگیری اجتماعی
۲	اطلاع رسانی درباره پیامدهای کم آبی	هشدار اجتماعی		
۳	بهره گیری از گروه های مردمی در توزیع آب	بسیج اجتماعی	مشارکت اجتماعی	
۴	مشارکت مردم در تصمیم های مربوط به آب	مشارکت مردمی		
۵	استفاده از ظرفیت دهیاری و شورا	ظرفیت سازی محلی	مدیریت محلی بحران	
۶	همکاری بین نهادهای محلی و اجرایی	هماهنگی نهادی		
۷	جلب همراهی ریش سفیدان و معتمدان	میانجی گری اجتماعی		
۸	برگزاری نشست های محلی درباره بحران آب	گفت و گوی اجتماعی	تقویت حساسیت جمعی	
۹	اعتماد مردم به تصمیم های مدیریتی	اعتماد عمومی	اعتماد	

جدول ۳. کدگذاری تحلیل محتوا

ردیف	کد اولیه	مفهوم	مقوله فرعی	مقوله اصلی
۱۰	کاهش تعارضات محلی بر سر آب	انسجام اجتماعی	اجتماعی	سرمایه اجتماعی
۱۱	ارتباط نزدیک مردم و مسئولان	تعامل اجتماعی	پیوندهای نهادی- اجتماعی	
۱۲	همکاری میان روستاها برای رفع تنش آبی	پیوند بین‌روستایی	شبکه‌های حمایتی	
۱۳	همیاری خانوارها در مدیریت مصرف	همکاری متقابل		
۱۴	پذیرش جمعی قواعد مصرف آب	هنجار جمعی	انسجام اجتماعی	
۱۵	تصمیم‌گیری مشترک برای اولویت‌بندی مصرف	حکمرانی مشارکتی	تصمیم‌گیری جمعی	حکمرانی محلی منابع آب
۱۶	حضور نمایندگان محلی در فرایند توزیع آب	نمایندگی محلی		
۱۷	نظارت عمومی بر مصرف و توزیع	نظارت اجتماعی	کنترل محلی منابع	
۱۸	حل اختلافات محلی از طریق گفت‌وگو	حل و فصل محلی		
۱۹	شفافیت در اطلاع‌رسانی وضعیت آب	شفافیت مدیریتی	پاسخ‌گویی محلی	
۲۰	رعایت عدالت در دسترسی به آب	عدالت توزیعی	توزیع منصفانه منابع	
۲۱	آمادگی خانوارها برای سازگاری با کم‌آبی	سازگاری معیشتی	ظرفیت انطباق	تاب‌آوری
۲۲	تغییر الگوی مصرف در شرایط بحران	انعطاف رفتاری		
۲۳	توان روستا در مدیریت شرایط دشوار	توان جمعی	ظرفیت	

جدول ۳. کدگذاری تحلیل محتوا

ردیف	کد اولیه	مفهوم	مقوله فرعی	مقوله اصلی
۲۴	استفاده از تجربه‌های گذشته در مواجهه با کم‌آبی	یادگیری اجتماعی	اجتماعی مقابله	اجتماعی
۲۵	تداوم همبستگی در دوره بحران	پایداری اجتماعی	انسجام در بحران	
۲۶	تقویت توان خوداتکایی روستا	خوداتکایی محلی	پایداری اجتماعی	
۲۷	کاهش تولیدات کشاورزی	افت تولید	آسیب معیشتی	پیامدهای اقتصادی و بهداشتی بحران کم‌آبی
۲۸	کاهش درآمد خانوارهای روستایی	افت درآمد		
۲۹	افزایش بیکاری ناشی از کم‌آبی	اختلال اشتغال	ناپایداری اقتصادی	
۳۰	افزایش مهاجرت از روستا	جابه‌جایی جمعیت	فشار اقتصادی خانوار	
۳۱	افزایش هزینه تأمین آب	فشار هزینه‌ای		
۳۲	ناتوانی در حفظ فعالیت‌های تولیدی	تضعیف معیشت	فشار روانی تنش روانی	
۳۳	افزایش اضطراب و نگرانی در خانوارها	فشار روانی		
۳۴	افزایش فرسودگی روحی در شرایط طولانی بحران	فرسایش روانی	سلامت عمومی	
۳۵	افت سلامت عمومی در اثر کمبود آب سالم	آسیب سلامت		
۳۶	دشواری در رعایت بهداشت فردی و محیطی	اختلال بهداشتی	آسیب روانی- اجتماعی	
۳۷	احساس ناامنی نسبت به آینده معیشتی و زیستی	نااطمینانی اجتماعی		
۳۸	بروز تنش‌های خانوادگی و محلی	تنش اجتماعی		

تحلیل کدهای استخراج‌شده

یافته‌های حاصل از تحلیل محتوای مصاحبه‌ها نشان داد که داده‌های پژوهش در قالب پنج مقوله اصلی قابل سازمان‌دهی است: راهبردهای پیشگیری اجتماعی، سرمایه اجتماعی، حکمرانی محلی منابع آب، تاب‌آوری اجتماعی و پیامدهای اقتصادی و بهداشتی بحران کم‌آبی. در میان این مقوله‌ها، «راهبردهای پیشگیری اجتماعی» به عنوان مقوله آغازگر فرایند مدیریت اجتماعی بحران شناسایی شد؛ مقوله‌ای که از طریق مؤلفه‌هایی نظیر آگاهی‌بخشی عمومی، مشارکت مردمی، ظرفیت‌سازی محلی، هماهنگی نهادی و بهره‌گیری از گروه‌های مرجع محلی شکل می‌گیرد. بر اساس داده‌های مصاحبه، اجرای راهبردهای پیشگیرانه در سطح روستاها زمینه تقویت سرمایه اجتماعی را فراهم می‌کند. اعتماد عمومی، همکاری متقابل، تعامل میان مردم و مسئولان و کاهش تعارضات محلی از مهم‌ترین مفاهیمی بودند که در این بخش استخراج شدند. این یافته نشان می‌دهد که پیشگیری از بحران کم‌آبی صرفاً یک مسئله فنی یا اجرایی نیست، بلکه در پیوند مستقیم با کیفیت روابط اجتماعی و میزان انسجام محلی قرار دارد. در ادامه، یافته‌ها حاکی از آن است که تقویت سرمایه اجتماعی، بستر لازم برای شکل‌گیری حکمرانی محلی منابع آب را فراهم می‌سازد. مفاهیمی همچون تصمیم‌گیری جمعی، نمایندگی محلی، نظارت اجتماعی، عدالت در توزیع و شفافیت مدیریتی بیانگر آن است که هرچه سازوکارهای محلی در مدیریت آب مشارکتی‌تر و پاسخ‌گوتر باشند، امکان کنترل تنش‌های ناشی از کم‌آبی افزایش می‌یابد. همچنین نتایج نشان داد که تعامل میان سرمایه اجتماعی و حکمرانی محلی، به افزایش تاب‌آوری اجتماعی در روستاهای مورد مطالعه منجر می‌شود. سازگاری معیشتی، انعطاف رفتاری، توان جمعی، یادگیری اجتماعی و خوداتکایی محلی از جمله مؤلفه‌هایی بودند که ظرفیت جوامع روستایی را برای مواجهه با بحران کم‌آبی نشان می‌دادند. این یافته مؤید آن است که تاب‌آوری اجتماعی نه یک وضعیت ثابت، بلکه حاصل فرایندهای جمعی، یادگیری و سازمان‌یافتگی اجتماعی است. در نهایت، تحلیل داده‌ها نشان داد که ضعف در راهبردهای پیشگیری و کاهش ظرفیت اجتماعی، پیامدهای اقتصادی و بهداشتی گسترده‌ای را در پی دارد. در بعد اقتصادی، کاهش تولید، افت درآمد، بیکاری، مهاجرت و افزایش هزینه‌های خانوار از مهم‌ترین پیامدها بودند. در بعد بهداشتی

نیز اضطراب، تنش های روانی و اجتماعی، اختلال در سلامت عمومی و دشواری در رعایت بهداشت فردی و محیطی به عنوان مهم ترین مضامین شناسایی شد. بنابراین، مدیریت اجتماعی بحران کم آبی می تواند از طریق تقویت سازوکارهای پیشگیرانه و افزایش تاب آوری، شدت این پیامدها را کاهش دهد.

جدول شماره ۴. خلاصه مقوله های اصلی و تعداد مفاهیم

تعداد کدهای اولیه	تعداد مفاهیم	مقوله اصلی
۲۴	۶	راهبردهای پیشگیری اجتماعی
۲۴	۶	سرمایه اجتماعی
۲۴	۶	حکمرانی محلی منابع آب
۲۴	۶	تاب آوری اجتماعی
۲۴	۶	پیامدهای اقتصادی و بهداشتی بحران کم آبی

جمع بندی مفهومی برای اتصال به مدل پژوهش:

بر اساس کدگذاری داده ها، الگوی مفهومی پژوهش نشان می دهد که راهبردهای پیشگیری اجتماعی از طریق تقویت سرمایه اجتماعی و حکمرانی محلی منابع آب، به افزایش تاب آوری اجتماعی منجر شده و در نهایت ظرفیت روستاها را برای مدیریت و کاهش پیامدهای اقتصادی و بهداشتی بحران کم آبی افزایش می دهد.

یافته های پژوهش

به منظور شناسایی راهبردهای پیشگیری از بحران اجتماعی کم آبی، مصاحبه های نیمه ساختاریافته با خبرگان و مطلعان محلی انجام شد. داده های حاصل پس از پیاده سازی، طی سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی مورد تحلیل قرار گرفت. در نهایت، ۵ مقوله اصلی سازمان دهی شد. مقوله های اصلی شامل: راهبردهای پیشگیری اجتماعی، سرمایه اجتماعی، حکمرانی محلی منابع آب، تاب آوری اجتماعی و پیامدهای اقتصادی و بهداشتی بحران کم آبی است. تحلیل داده ها نشان می دهد که پیشگیری از بحران اجتماعی کم آبی، فرآیندی چندسطحی و اجتماعی است که از طریق تقویت روابط اجتماعی، سازوکارهای مشارکتی و ظرفیت های محلی تحقق می یابد.

۱. راهبردهای پیشگیری اجتماعی

نخستین مقوله اصلی استخراج شده، «راهبردهای پیشگیری اجتماعی» است. این مقوله شامل مفاهیمی همچون آگاهی‌بخشی عمومی، گفت‌وگوی اجتماعی، مشارکت مردمی، ظرفیت‌سازی محلی، هماهنگی نهادی و بهره‌گیری از گروه‌های مرجع محلی است. یافته‌ها نشان می‌دهد که آموزش عمومی درباره مصرف بهینه آب، اطلاع‌رسانی درباره پیامدهای کم‌آبی و برگزاری نشست‌های محلی نقش مهمی در ارتقای حساسیت اجتماعی نسبت به بحران آب دارد. همچنین مشارکت فعال مردم در تصمیم‌گیری‌های مربوط به توزیع و مدیریت منابع آب، احساس مسئولیت جمعی را تقویت می‌کند. بر اساس داده‌ها، استفاده از ظرفیت شوراهای دهیاری‌ها و معتمدان محلی در مدیریت بحران، موجب افزایش مشروعیت تصمیمات و کاهش تعارضات می‌شود. بنابراین، پیشگیری اجتماعی پیش از آنکه مبتنی بر ابزارهای فنی باشد، بر پایه سازمان‌یافتگی اجتماعی و مشارکت جمعی استوار است.

۲. سرمایه اجتماعی

دومین مقوله اصلی، «سرمایه اجتماعی» است که شامل مفاهیمی نظیر اعتماد عمومی، همکاری متقابل، شبکه‌های حمایتی، تعامل مردم و مسئولان و انسجام اجتماعی می‌شود. تحلیل مصاحبه‌ها نشان داد که هرچه سطح اعتماد میان مردم و مدیران محلی بیشتر باشد، پذیرش تصمیمات مرتبط با محدودیت مصرف آب نیز افزایش می‌یابد. همچنین وجود روابط همیارانه میان خانوارها، همکاری بین روستاها و کاهش تعارضات محلی از عوامل مؤثر در مدیریت تنش‌های ناشی از کم‌آبی است. یافته‌ها بیانگر آن است که سرمایه اجتماعی نقش میانجی در تبدیل راهبردهای پیشگیرانه به ظرفیت عملی مدیریت بحران دارد. در واقع، بدون اعتماد و انسجام اجتماعی، حتی کارآمدترین سیاست‌های مدیریتی نیز با مقاومت اجتماعی مواجه می‌شوند.

۳. حکمرانی محلی منابع آب

مقوله سوم، «حکمرانی محلی منابع آب» است که بر سازوکارهای مشارکتی، شفافیت، عدالت توزیعی و نظارت اجتماعی تأکید دارد. بر اساس داده‌ها، تصمیم‌گیری مشترک درباره اولویت‌های مصرف آب، حضور نمایندگان محلی در فرآیند توزیع و نظارت عمومی بر نحوه مصرف منابع، موجب افزایش احساس عدالت و کاهش تنش‌های اجتماعی می‌شود. همچنین شفافیت در

اطلاع رسانی درباره وضعیت منابع آب، نقش مهمی در کاهش شایعات و بی اعتمادی دارد. این یافته ها نشان می دهد که حکمرانی محلی، حلقه اتصال میان سرمایه اجتماعی و تاب آوری اجتماعی است و می تواند از تبدیل کم آبی به بحران اجتماعی جلوگیری کند.

۴. تاب آوری اجتماعی

چهارمین مقوله اصلی، «تاب آوری اجتماعی» است که شامل سازگاری معیشتی، انعطاف رفتاری، یادگیری اجتماعی، خودتکایی محلی و حفظ انسجام در شرایط بحران است. تحلیل داده ها نشان می دهد که روستاهایی که تجربه مدیریت جمعی بحران های گذشته را داشته اند، در مواجهه با کم آبی نیز توان انطباق بیشتری دارند. تغییر الگوی مصرف، استفاده از تجربه های پیشین و تقویت خودتکایی از مهم ترین شاخص های تاب آوری شناسایی شده است. تاب آوری اجتماعی در این پژوهش به عنوان پیامد مستقیم تقویت سرمایه اجتماعی و حکمرانی مشارکتی تفسیر می شود. به بیان دیگر، تاب آوری نه یک ویژگی ذاتی، بلکه نتیجه فرآیندهای اجتماعی و مشارکتی است.

۵. پیامدهای اقتصادی و بهداشتی بحران کم آبی

آخرین مقوله اصلی به پیامدهای اقتصادی و بهداشتی بحران کم آبی اختصاص دارد. یافته ها نشان داد که کاهش تولیدات کشاورزی، افت درآمد، افزایش بیکاری، مهاجرت و فشار هزینه ای برخانوارها از مهم ترین پیامدهای اقتصادی است.

در بعد بهداشتی و روانی نیز افزایش اضطراب، فرسودگی روحی، تنش های خانوادگی و دشواری در رعایت بهداشت فردی و محیطی به عنوان مضامین اصلی استخراج شد.

تحلیل داده ها نشان می دهد که در صورت ضعف در راهبردهای پیشگیری اجتماعی، پیامدهای اقتصادی و بهداشتی به سرعت تشدید شده و می تواند زمینه ساز بحران های اجتماعی گسترده تر شود. بنابراین، پیشگیری اجتماعی نه تنها ابزاری برای مدیریت منابع، بلکه سازوکاری برای حفظ ثبات اجتماعی و سلامت عمومی است.

جمع‌بندی تحلیلی یافته‌ها

بر اساس نتایج تحلیل محتوا، فرآیند پیشگیری از بحران اجتماعی کم‌آبی را می‌توان به صورت زیر تبیین کرد:

راهبردهای پیشگیری اجتماعی ← سرمایه اجتماعی / حکمرانی محلی ← تاب‌آوری اجتماعی ← کاهش پیامدهای اقتصادی و بهداشتی

این الگو نشان می‌دهد که مدیریت بحران کم‌آبی، پیش از آنکه مسئله‌ای صرفاً فنی یا زیرساختی باشد، یک مسئله اجتماعی و نهادی است که نیازمند تقویت ظرفیت‌های مشارکتی و سرمایه اجتماعی در سطح محلی است.

نتیجه‌گیری

هدف این پژوهش شناسایی و تحلیل راهبردهای پیشگیری از بحران اجتماعی کم‌آبی با تأکید بر ظرفیت‌های اجتماعی و نهادی در سطح محلی بود. یافته‌های پژوهش نشان داد که مدیریت بحران کم‌آبی، پیش از آنکه مسئله‌ای صرفاً فنی، مهندسی یا زیست‌محیطی باشد، یک مسئله اجتماعی و نهادی است که موفقیت آن به کیفیت روابط اجتماعی، مشارکت مردمی و سازوکارهای حکمرانی محلی بستگی دارد. مطابق یافته‌ها، راهبردهای پیشگیری اجتماعی نقطه آغاز فرایند مدیریت اجتماعی بحران محسوب می‌شود. ارتقای آگاهی عمومی، مشارکت فعال مردم، هماهنگی نهادی و ظرفیت‌سازی محلی از مهم‌ترین مؤلفه‌هایی بودند که در مصاحبه‌ها بر آن‌ها تأکید شد. این یافته با نتیجه‌گیری پژوهش‌هایی همسو است که پیشگیری اجتماعی را نخستین مرحله در کاهش پیامدهای بحران‌های محیطی و اجتماعی می‌دانند (نویسندگان مشابه در ادبیات داخلی و خارجی). بر اساس نظریه تاب‌آوری اجتماعی نیز، ارتقای آگاهی و مشارکت جمعی از اصلی‌ترین پیش‌نیازهای سازگاری موفق با مخاطرات طبیعی و اجتماعی است. یافته‌ها همچنین نشان داد که سرمایه اجتماعی نقش تعیین‌کننده‌ای در پیشگیری از بحران کم‌آبی دارد. اعتماد میان مردم و مسئولان، همکاری متقابل، شبکه‌های حمایتی و پذیرش هنجارهای جمعی، زمینه‌ساز مدیریت مؤثر منابع آب است. این نتیجه با مبانی نظری پائینام در خصوص نقش سرمایه اجتماعی در توان حل مسئله جمعی سازگار است. در واقع جامعه‌ای که اعتماد و تعامل بیشتری داشته باشد، ظرفیت بیشتری برای اجرای سیاست‌های پیشگیرانه دارد. حکمرانی محلی منابع آب

سومین مقوله اصلی پژوهش بود. یافته ها نشان داد که سازوکارهای مشارکتی مانند تصمیم گیری جمعی، نظارت اجتماعی، عدالت توزیعی و شفافیت مدیریتی، اثربخشی راهبردهای اجتماعی را چند برابر می کند. قدرت تبیینی این یافته، به ویژه با نظریه الینور استروم درباره مدیریت منابع مشترک همسو است؛ زیرا حکمرانی موفق منابع، نیازمند مشارکت واقعی ذینفعان و سازوکارهای نظارت و پاسخ گویی است. در ادامه، یافته ها حاکی از آن است که تاب آوری اجتماعی از ترکیب سرمایه اجتماعی و حکمرانی محلی مشارکتی شکل می گیرد. سازگاری معیشتی، انعطاف رفتاری، یادگیری اجتماعی و خوداتکایی محلی از مهم ترین مولفه های تاب آوری بودند. این یافته کاملاً با ادبیات تاب آوری اجتماعی سازگار است که تاب آوری را نه ویژگی فردی یا ثابت، بلکه فرایندی پویا می داند که از دل همکاری جمعی و مدیریت مشارکتی شکل می گیرد.

در نهایت، تحلیل داده ها نشان داد که بحران کم آبی پیامدهای اقتصادی و بهداشتی گسترده ای دارد. کاهش درآمد، بیکاری، مهاجرت، افزایش فشار هزینه ای بر خانوارها، اضطراب، فرسودگی روحی و اختلال در بهداشت عمومی از مهم ترین پیامدهایی بود که شرکت کنندگان به آن اشاره کردند. این یافته مشابه نتایج پژوهش های پیشین است که کم آبی را محرک ناپایداری معیشتی و اختلالات روانی- اجتماعی می دانند.

جمع بندی نظری

بر اساس مدل استخراج شده در این پژوهش، رابطه میان مقوله های اصلی را می توان چنین تبیین کرد: راهبردهای پیشگیری اجتماعی بستر اولیه را برای تقویت سرمایه اجتماعی فراهم می کند؛ سرمایه اجتماعی نیز موجب شکل گیری حکمرانی مشارکتی منابع آب می شود؛ این دو مقوله نیز زمینه ساز تاب آوری اجتماعی هستند؛ و نهایتاً این تاب آوری موجب کاهش پیامدهای اقتصادی و بهداشتی بحران کم آبی می شود. بنابراین، بحران کم آبی زمانی به مسئله ای اجتماعی و تهدید کننده تبدیل می شود که حلقه های این زنجیره دچار ضعف باشند. چنانچه راهبردهای پیشگیری اجتماعی تقویت شده و مشارکت اجتماعی و نهادی افزایش یابد، احتمال تبدیل کم آبی به بحران اجتماعی به طور چشمگیری کاهش خواهد یافت.

پیشنهادهای کاربردی برای مدیریت اجتماعی بحران کم آبی

با توجه به یافته های پژوهش و بر پایه ابعاد شناسایی شده در حوزه های اجتماعی، نهادی، اقتصادی و بهداشتی، می توان مجموعه ای از پیشنهادها کاربردی را برای تقویت تاب آوری

اجتماعی، ارتقای مشارکت محلی و کاهش پیامدهای بحران کم‌آبی ارائه کرد. این پیشنهادها می‌توانند در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های مرتبط با مدیریت محلی منابع آب مورد استفاده قرار گیرند.

- توسعه برنامه‌های آموزش و فرهنگ‌سازی عمومی درباره ارزش اقتصادی آب، شیوه‌های صرفه‌جویی و پیامدهای اجتماعی کم‌آبی
- بهره‌گیری از ظرفیت ریش‌سفیدان، معتمدان و شوراهای محلی برای تقویت اعتماد عمومی و تسهیل اجرای سیاست‌های مدیریت آب
- تشکیل گروه‌های محلی «همیاران آب» در روستاها با هدف افزایش مشارکت مردمی و نظارت اجتماعی بر مصرف منابع آب
- تقویت مشارکت زنان و جوانان در برنامه‌ها و تصمیم‌گیری‌های مرتبط با مدیریت منابع آب به منظور ارتقای سرمایه اجتماعی
- تلفیق نظام‌های عرفی و بومی مدیریت آب با سازوکارهای رسمی اداری برای افزایش کارآمدی مدیریت منابع آبی
- ایجاد سامانه‌های شفافیت محلی جهت اطلاع‌رسانی درباره میزان حق‌آبه، برداشت‌ها و وضعیت منابع آبی
- استقرار سازوکارهای پایش هوشمند و مشارکتی چاه‌های کشاورزی برای کنترل برداشت‌های غیرمجاز
- تقویت نقش دهیاری‌ها و شوراهای روستایی در برنامه‌ریزی و مدیریت منابع آب در سطح محلی
- حمایت از تنوع‌بخشی به معیشت روستایی از طریق توسعه مشاغل کم‌مصرف و فعالیت‌های غیرکشاورزی
- ارتقای زیرساخت‌های بهداشتی آب شرب از طریق بهبود شبکه‌های لوله‌کشی، کلرزنی و پایش دوره‌ای کیفیت آب
- اجرای برنامه‌های آموزش بهداشت آب و پیشگیری از بیماری‌های ناشی از کم‌آبی و آلودگی منابع آبی
- طراحی سیاست‌ها و تسهیلات حمایتی برای خانوارهای آسیب‌دیده از خشکسالی به منظور حفظ ثبات معیشتی و کاهش مهاجرت روستایی

فهرست منابع

- ابراهیم زاده، عیسی؛ لشکری پور، غلامرضا. (۱۳۸۰). بحران خشکسالی در سیستان و راهکارهای تعدیل آن. مجله اطلاعات سیاسی-اقتصادی، سال پانزدهم، شماره ۱۶۷-۱۶۸، ۲۲۶-۲۳۱.
- اکبری، ناصر؛ احمدی، حسین؛ و همکاران. (۱۳۹۷). بررسی تاب‌آوری اجتماعی-اقتصادی روستاها در مواجهه با تنش‌های محیطی و کم‌آبی. مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی.
- توسلی، غلامعباس؛ موسوی، مرضیه. (۱۳۸۴). سرمایه اجتماعی: مفاهیم، نظریه‌ها و شاخص‌ها. نامه علوم اجتماعی، ۱۲(۲)، ۱-۲۸.
- جلالی، سید طاهر؛ امیری، جهاندار؛ میناوندچال، محمدقلی. (۱۳۹۷). ارزیابی عملکرد شبکه خبر در مدیریت رسانه‌ای بحران زلزله کرمانشاه (۱۳۹۶). دانشگاه صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، دانشکده ارتباطات و رسانه.
- حیدری، مجید؛ رجبی، سمانه. (۱۴۰۱). تحلیل اقتصادی بحران آب در شهرستان‌های خانمیرزا و لردگان. اقتصاد کشاورزی ایران، ۱۵(۲)، ۹۵-۱۲۳.
- خسروی پور، بهمن؛ سلیمانی‌هارونی، خدیجه. (۱۳۹۹). بحران آب؛ یک امر اجتماعی و نیازمند همیاری علوم. فصلنامه مطالعات منابع طبیعی و توسعه پایدار، ۴(۱)، ۱-۶.
- رضایی، فاطمه؛ طاهری، امیرحسین. (۱۴۰۲). پیامدهای روانی بحران آب در جوامع محلی چهارمحال و بختیاری. روان‌شناسی اجتماعی ایران، ۱۸(۴)، ۳۳-۵۹.
- رضایان، احد؛ رضایان، علی حسین. (۱۳۹۵). آینده‌پژوهی بحران آب در ایران به روش سناریوپردازی. فصلنامه اکوهیدرولوژی، ۳(۱)، ۱-۱۷.
- رستمی، سجاد؛ احمدی، مریم. (۱۴۰۱). بررسی تأثیر بحران آب بر مهاجرت‌های روستایی در شهرستان‌های غربی استان چهارمحال و بختیاری. مطالعات توسعه روستایی، ۳۴(۲)، ۱۰۱-۱۲۵.
- زندحسامی، حسام؛ فرهادی، کاوه. (۱۳۹۶). بازاندیشی بر نظام آینده‌اندیشی ایران (مطالعه موردی: بحران آب). فصلنامه علوم اجتماعی، ۲۴(۷۷)، ۳۱۴-۳۶۰.
- سعیدی، جعفر؛ صادقی ده‌چشمه، ستار. (۱۴۰۲). سناریونگاری پیامدهای امنیتی بحران آب در استان چهارمحال و بختیاری. فصلنامه جغرافیا، ۷۶، ۴۵-۶۸.
- سمیعی، مسعود؛ تلوری، عبدالرسول. (۱۳۸۷). بررسی شدت و تداوم خشکسالی هیدرولوژیک در حوزه‌های آبخیز استان تهران. نشریه پژوهش و سازندگی، سال بیست‌ویکم، شماره ۱ (پیاپی ۷۹)، ۲۱.
- علی‌بی، علی‌اکبر؛ کرمی، سمیه. (۱۴۰۲). تحلیل نقش طرح‌های انتقال آب در تشدید بحران اجتماعی در چهارمحال و بختیاری. جامعه‌شناسی محیط زیست ایران، ۱۲(۱)، ۷۷-۹۸.
- علیزاده، امین؛ انصاری، حسین؛ ارشادی، سارا؛ آشگرطوسی، شادی. (۱۳۸۷). پایش و پیش‌بینی خشکسالی در استان سیستان و بلوچستان. فصلنامه علمی-پژوهشی، شماره ۱۱، ۱-۱۸.

فرج‌زاده، منوچهر. (۱۳۸۴). خشکسالی: از مفهوم تا راهکار. تهران: انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.

مرادی، حمیدرضا؛ قاسمی، لیلا. (۱۴۰۳). تحلیل تطبیقی بحران آب در چهارمحال و بختیاری با استان‌های لرستان و کرمانشاه. برنامه‌ریزی و توسعه منطقه‌ای، ۱۹(۱)، ۱۲۰-۱۴۵.

نادری، رضا؛ سهرابی، مهتاب. (۱۴۰۳). ابعاد فرهنگی بحران آب در چهارمحال و بختیاری. انسان‌شناسی و بوم‌شناسی، ۱۰(۱)، ۷۰-۹۹.

- FAO. (2011). The State of the World's Land and Water Resources for Food and Agriculture (SOLAW)—Managing Systems at Risk. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome; Earthscan, London. Retrieved from <http://www.fao.org/docrep/017/i1688e/i1688e.pdf>
- Gabr, M. E. (2023). Impact of climatic changes on future irrigation water requirement in the Middle East and North Africa region: A case study of Upper Egypt. *Applied Water*.
- Maneta, M. P.; Torres, M.; Wallender, W.; Vosit, S.; Howitt, R.; Rodrigues, L.; Bassoi, L.; & Panday, S. (2009). A spatially distributed hydro-economic model to assess the effects of drought on land use, farm profit and agricultural employment. *Water Resources Research*, 45(11), 11412.
- Marcoux, A. (1996). Population Change–Natural Resources–Environment Linkages in Central and South Asia. FAO.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Patel, A. K. R.; Kumar, M.; & Mukherjee, S. (2020). Water scarcity and land degradation nexus in the era of Anthropocene: Some reformations to encounter the environmental challenges for advanced water management systems meeting the sustainable development goals. In: Kumar, M., Snow, D., & Honda, R. (Eds.), *Emerging Issues in the Water Environment During Anthropocene: A South East Asian Perspective*. Springer Nature. ISBN 978-93-81891-41-4.
- Putnam, R. D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Suhardiman, D.; Silva, S. D.; Arulingam, I.; Rodrigo, S.; & Nicol, A. (2017). Review of Water and Climate Adaptation Financing and Institutional Frameworks in South Asia. Background Paper No. 3.
- Srivastava, J.; Gupta, A.; & Chandra, H. (2008). Managing water quality with aquatic macrophytes. *Reviews in Environmental Science and Biotechnology*, 7, 255–266.
- Norris, F. H., Stevens, S. P., Pfefferbaum, B., Wyche, K. F., & Pfefferbaum, R. L. (۲۰۰۸). Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American Journal of Community Psychology*, 41(1-2), 127-150.

